

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ІМЕНІ КНЯЗЯ
ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО**

КУРСОВА РОБОТА

з навчальної дисципліни: «Актуальні питання кримінального
права»

Тема: «Проблеми тлумачення оціночних понять у КК України»

Студента:

Гудзенка Т.А.

Групи: П-9-25-М1ПрД-Н(1.6д)

Науковий керівник:

Крупей В.Ю.

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ	
ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	7
1.1. Поняття та ознаки оціночних понять у кримінальному праві.....	7
1.2. Відмежування оціночних понять від правових категорій із фіксованим змістом.....	10
1.3. Історико-правові передумови появи оціночних понять у кримінальному законодавстві.....	12
1.4. Функціональне призначення оціночних понять у механізмі кримінально-правового регулювання.....	15
1.5. Співвідношення принципу юридичної визначеності та використання оціночних конструкцій.....	17
РОЗДІЛ 2. ВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У КК УКРАЇНИ.....	20
2.1. Класифікація оціночних понять за характером правового змісту.....	20
2.2. Оціночні поняття у Загальній частині КК України.....	22
2.3. Оціночні поняття в Особливій частині КК України.....	25
2.4. Аналіз найбільш дискусійних оціночних категорій (істотна шкода, тяжкі наслідки, грубе порушення, особлива зухвалість тощо).....	27
2.5. Проблеми неоднаковості термінології та її вплив на кваліфікацію кримінальних правопорушень.....	30
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ.....	33
3.1. Види тлумачення кримінально-правових норм (офіційне, судове, доктринальне).....	33
3.2. Судова практика як джерело конкретизації оціночних понять..	35
3.3. Ризики суб'єктивізму та правової невизначеності при застосуванні оціночних категорій.....	37
РОЗДІЛ 4. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	40
4.1. Принцип foreseeability (передбачуваності) у практиці Європейського суду з прав людини.....	40
4.2. Вплив міжнародних стандартів прав людини на формування практики застосування оціночних норм.....	42
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ВСТУП

Сучасний етап розвитку кримінального законодавства України характеризується активною трансформацією правових підходів, оновленням нормативного масиву та посиленням вимог до якості законодавчої техніки. В умовах реформування правової системи особливого значення набуває проблема забезпечення чіткості, зрозумілості та передбачуваності кримінально-правових норм. Одним із найбільш дискусійних елементів законодавчої конструкції виступають оціночні поняття, які широко використовуються у положеннях Кримінальний кодекс України.

Оціночні поняття є невід'ємною складовою кримінально-правового регулювання, адже дозволяють законодавцю охопити широке коло суспільно небезпечних діянь без надмірної деталізації їх ознак. Разом із тим така законодавча техніка породжує низку теоретичних і практичних проблем. Відсутність чітких законодавчих критеріїв щодо змісту окремих оціночних категорій, таких як «істотна шкода», «тяжкі наслідки», «грубе порушення», «особлива зухвалість» тощо, зумовлює необхідність їх тлумачення у процесі правозастосування. Саме на етапі тлумачення виникає ризик неоднаковості судової практики, розширеного або, навпаки, звуженого розуміння змісту кримінально-правової норми.

Проблема тлумачення оціночних понять безпосередньо пов'язана з реалізацією принципу законності та юридичної визначеності, які є фундаментальними засадами кримінального права. Відповідно до положень Конституція України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права, складовою якого є вимога правової визначеності. У кримінальному праві ця вимога означає, що особа повинна мати можливість передбачити правові наслідки своєї поведінки. Однак

використання оціночних понять створює певну напругу між необхідною гнучкістю правового регулювання та вимогою чіткості формулювань кримінального закону.

Додаткової актуальності дослідження набуває у зв'язку з інтеграційними процесами та орієнтацією України на європейські правові стандарти. Практика Європейський суд з прав людини неодноразово наголошує на важливості передбачуваності кримінального закону та недопустимості довільного його застосування. Таким чином, питання належного тлумачення оціночних понять виходить за межі суто національної проблематики та набуває міжнародного виміру.

Стан наукової розробки теми свідчить про наявність значної кількості досліджень, присвячених окремим аспектам тлумачення кримінально-правових норм. Проте комплексний аналіз саме проблематики оціночних понять, їх функціонального призначення та впливу на правозастосовну практику залишається недостатньо систематизованим. Особливої уваги потребує дослідження меж суддівського розсуду при конкретизації змісту оціночних категорій та вироблення критеріїв, які б забезпечували єдність правозастосування.

Метою цієї роботи є комплексне дослідження проблем тлумачення оціночних понять у кримінальному праві України, визначення їх ролі у механізмі кримінально-правового регулювання та формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства і практики його застосування.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

1. з'ясувати сутність та ознаки оціночних понять у кримінальному праві;

2. проаналізувати їх місце та функції у структурі кримінально-правової норми;
3. здійснити класифікацію оціночних категорій, що містяться у Кримінальному кодексі України;
4. дослідити особливості їх тлумачення у правозастосовній діяльності;
5. визначити проблеми, пов'язані з неоднаковістю судової практики;
6. сформулювати пропозиції щодо підвищення рівня юридичної визначеності кримінального законодавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі застосування кримінально-правових норм, які містять оціночні поняття.

Предметом дослідження виступають норми кримінального законодавства України, практика їх тлумачення та наукові підходи до розуміння оціночних категорій.

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема аналіз і синтез, індукція та дедукція, формально-логічний, системно-структурний, порівняльно-правовий та метод тлумачення правових норм.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі комплексного осмислення оціночних понять не лише як технічного елементу законодавчої конструкції, а як інструменту балансування між стабільністю кримінального закону та його адаптивністю до динамічних суспільних процесів. У роботі обґрунтовується необхідність вироблення чіткіших критеріїв їх застосування з метою мінімізації ризиків суб'єктивізму та забезпечення єдності судової практики.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків та пропозицій у

правотворчій діяльності, судовій практиці, а також у навчальному процесі під час вивчення дисципліни «Актуальні проблеми кримінального права».

Таким чином, дослідження проблем тлумачення оціночних понять у кримінальному праві України є своєчасним, науково обґрунтованим і практично значущим напрямом сучасної юридичної науки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

1.1. Поняття та ознаки оціночних понять у кримінальному праві.

Однією з характерних особливостей сучасного кримінального законодавства є використання правових конструкцій, зміст яких не має вичерпного нормативного визначення та потребує конкретизації в процесі правозастосування. Такі конструкції прийнято називати оціночними поняттями. Їх наявність у положеннях Кримінальний кодекс України зумовлена прагненням законодавця поєднати стабільність кримінально-правових приписів із можливістю їх адаптації до різноманітних життєвих ситуацій.

У загальнотеоретичному розумінні оціночні поняття — це законодавчо закріплені терміни або словосполучення, зміст яких не конкретизований шляхом точного кількісного чи якісного визначення та встановлюється шляхом інтелектуально-вольової діяльності суб'єкта правозастосування з урахуванням фактичних обставин справи, принципів права та цілей кримінально-правового регулювання. На відміну від формально визначених категорій (наприклад, віку кримінальної відповідальності чи розміру неоподаткованого мінімуму), оціночні поняття не містять жорстких меж і передбачають певний простір для суддівського розсуду.

Необхідність використання оціночних понять у кримінальному праві пояснюється специфікою предмета регулювання. Кримінальне право має справу з надзвичайно різноманітними проявами суспільно небезпечної поведінки, які неможливо повністю формалізувати без ризику надмірної казуїстичності. Саме тому законодавець вдається до узагальнених формулювань, таких як «істотна шкода», «тяжкі наслідки», «грубе порушення», «особлива зухвалість», «значний

розмір» тощо. Ці категорії дозволяють охопити широкий спектр ситуацій, які можуть відрізнятися за конкретними обставинами, але є співмірними за ступенем суспільної небезпечності.

Аналізуючи природу оціночних понять, доцільно виокремити їх основні ознаки.

По-перше, відсутність повної нормативної визначеності. Закон не містить вичерпного переліку критеріїв, які б дозволяли механічно встановити наявність або відсутність відповідної ознаки. Зміст такого поняття формується через практику його застосування, роз'яснення судових інстанцій та доктринальні підходи.

По-друге, залежність від фактичних обставин конкретної справи. Оціночне поняття набуває змістовного наповнення лише у зв'язку з аналізом конкретної ситуації. Ті самі дії за різних умов можуть визнаватися або не визнаватися такими, що відповідають відповідній оціночній характеристиці.

По-третє, наявність елементу суб'єктивного сприйняття правозастосовувача. Хоча тлумачення має ґрунтуватися на принципах законності та об'єктивності, повністю усунути вплив професійного досвіду, правосвідомості та внутрішнього переконання судді неможливо. Саме ця ознака зумовлює ризик неоднаковості судової практики.

По-четверте, функціональна спрямованість на забезпечення гнучкості кримінально-правового регулювання. Оціночні поняття виконують роль своєрідного механізму «адаптації» закону до змінюваних соціальних реалій без необхідності постійного внесення змін до нормативного тексту.

По-п'яте, тісний зв'язок із принципом справедливості. Застосування оціночних категорій дозволяє враховувати ступінь суспільної небезпечності діяння, характер завданої шкоди, особливості особи

винного та інші обставини, що мають значення для індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Водночас використання оціночних понять породжує певну суперечність між гнучкістю правового регулювання та вимогами правової визначеності. Відповідно до принципу верховенства права, закріпленого у Конституція України, норми права мають бути достатньо чіткими, щоб особа могла передбачити наслідки своєї поведінки. Надмірна невизначеність кримінально-правових приписів може призвести до довільного тлумачення та порушення прав людини.

Таким чином, оціночні поняття у кримінальному праві являють собою складний правовий феномен, який поєднує у собі як позитивні, так і потенційно проблемні риси. З одного боку, вони забезпечують універсальність та ефективність кримінально-правового регулювання; з іншого — створюють передумови для неоднакового застосування норм та виникнення правової невизначеності. Усвідомлення сутності та ознак оціночних понять є необхідною передумовою для подальшого аналізу проблем їх тлумачення та вироблення шляхів удосконалення законодавчої техніки.

1.2. Відмежування оціночних понять від правових категорій із фіксованим змістом

Проблематика оціночних понять у кримінальному праві набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю їх чіткого відмежування від правових категорій, що мають фіксований, нормативно визначений зміст. Така диференціація має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки безпосередньо впливає на процес кваліфікації кримінальних правопорушень та забезпечення принципу законності.

У кримінально-правовій нормі можуть поєднуватися як формально визначені, так і оціночні елементи. Формально визначені (або фіксовані) поняття характеризуються чітким, однозначним нормативним закріпленням їх змісту. Вони містять точні кількісні або якісні критерії, що дозволяють однозначно встановити наявність відповідної ознаки без додаткового оціночного аналізу. Прикладом можуть слугувати положення щодо віку кримінальної відповідальності, строків давності, конкретних розмірів штрафів, визначення службової особи, повторності тощо, які закріплені у Кримінальний кодекс України.

На відміну від цього, оціночні поняття не містять вичерпного нормативного визначення та передбачають необхідність інтерпретації їх змісту з урахуванням конкретних обставин справи. Вони не мають чітко окреслених меж застосування та допускають варіативність підходів у правозастосовній діяльності. Саме ця властивість зумовлює складність їх відмежування від категорій із фіксованим змістом.

Ключовою відмінністю між зазначеними групами понять є ступінь їх нормативної визначеності. Якщо фіксовані категорії мають чіткі юридичні параметри, які не підлягають довільному тлумаченню, то

оціночні конструкції потребують додаткової конкретизації через судову практику, доктринальні підходи та аналіз фактичних обставин. У першому випадку правозастосовувач здійснює логічну операцію співвіднесення факту з нормою, у другому — ще й інтелектуально-оціночну діяльність щодо встановлення змісту відповідної ознаки.

Іншою суттєвою відмінністю є характер доказування. При застосуванні норм із фіксованими поняттями достатньо встановити наявність чітко визначених критеріїв (наприклад, конкретної грошової суми або певного строку). Натомість у випадку оціночних понять необхідно доводити не лише сам факт вчинення діяння, а й його відповідність якісній характеристиці, яка не має однозначного кількісного виміру (наприклад, чи є шкода «істотною», а наслідки — «тяжкими»).

Відмежування також простежується у площині передбачуваності правових наслідків. Правові категорії з фіксованим змістом забезпечують високий рівень правової визначеності, оскільки суб'єкт може заздалегідь об'єктивно оцінити, чи підпадає його поведінка під заборону. Оціночні ж поняття передбачають певну невизначеність, яка компенсується через усталену судову практику та дотримання принципів тлумачення кримінального закону. У цьому контексті важливого значення набуває вимога юридичної визначеності як складова верховенства права, закріплена у Конституція України.

Разом із тим не можна абсолютизувати відмінність між цими категоріями. У правовій системі існують так звані змішані поняття, які формально мають визначення, але водночас містять оціночні елементи. Наприклад, закон може встановлювати певний мінімальний поріг шкоди, однак залишати відкритим питання щодо

її суспільної значущості або наслідків. У таких випадках межа між фіксованим і оціночним змістом стає умовною.

Слід також враховувати, що надмірна деталізація кримінально-правових норм із прагненням повністю усунути оціночні категорії може призвести до казуїстичності законодавства та втрати його гнучкості. Водночас надмірне використання оціночних понять здатне створити загрозу довільного правозастосування. Отже, відмежування цих двох видів правових конструкцій має здійснюватися з урахуванням необхідності балансу між стабільністю та адаптивністю кримінального закону.

Таким чином, правові категорії з фіксованим змістом і оціночні поняття відрізняються насамперед рівнем нормативної визначеності, характером доказування, ступенем суддівського розсуду та впливом на передбачуваність правових наслідків. Усвідомлення цих відмінностей є необхідною умовою правильного застосування кримінального закону та забезпечення єдності судової практики.

1.3. Історико-правові передумови появи оціночних понять у кримінальному законодавстві

Дослідження природи оціночних понять у кримінальному праві було б неповним без звернення до історико-правових передумов їх виникнення та розвитку. Використання узагальнених, змістовно гнучких формулювань не є випадковим явищем сучасної законодавчої техніки, а має глибоке історичне коріння, пов'язане з еволюцією уявлень про злочин, покарання та межі державного втручання у сферу особистої свободи.

На ранніх етапах розвитку кримінального права правові норми мали переважно казуїстичний характер. У джерелах давнього права, зокрема у пам'ятках середньовічного законодавства, детально

описувалися конкретні способи вчинення діянь та передбачалися фіксовані санкції. Такий підхід зумовлював відносну формальну визначеність, однак не враховував усієї різноманітності життєвих ситуацій. Із розвитком суспільних відносин стало очевидним, що надмірна деталізація норм не забезпечує належної гнучкості правового регулювання.

Подальша кодифікація кримінального законодавства у XIX–XX століттях супроводжувалася поступовим впровадженням узагальнених формулювань. Законодавець почав відходити від виключно описового способу закріплення складів злочинів і запроваджувати поняття, які вимагали оцінки характеру та ступеня суспільної небезпечності діяння. Саме в цей період формується уявлення про доцільність використання категорій, що не мають жорстких меж, але дозволяють охопити ширший спектр правопорушень.

Вагомий вплив на становлення оціночних понять справила доктрина матеріального розуміння злочину, відповідно до якої визначальним є не лише формальне порушення норми, а й суспільна небезпечність діяння. Такий підхід об'єктивно потребував закріплення в законі понять, здатних відображати ступінь шкоди, інтенсивність посягання або характер наслідків. Унаслідок цього в кримінальному законодавстві з'являються конструкції на кшталт «значна шкода», «тяжкі наслідки», «істотне порушення», які не можуть бути зведені до суто арифметичних критеріїв.

У радянський період розвитку кримінального права оціночні поняття набули широкого застосування. Законодавець активно використовував узагальнені формулювання, що давало змогу адаптувати кримінально-правові норми до ідеологічних і соціально-економічних потреб держави. Водночас відсутність чітких меж

таких понять іноді створювала передумови для розширеного тлумачення та посилення карального впливу. Це історичне підґрунтя зумовлює сучасну потребу у більш виваженому підході до використання оціночних конструкцій.

Після проголошення незалежності України та прийняття Конституція України відбувся перегляд засад кримінально-правового регулювання з орієнтацією на принцип верховенства права, гуманізм і забезпечення прав людини. У новому Кримінальний кодекс України збережено використання оціночних понять, однак їх застосування має відповідати вимогам законності, юридичної визначеності та справедливості. Це означає, що історично сформований інструмент гнучкого регулювання отримав нове змістовне наповнення в умовах демократичної правової держави.

Важливою історико-правовою передумовою поширення оціночних понять є також ускладнення суспільних відносин. Розвиток економіки, поява нових форм власності, цифровізація, трансформація соціальних процесів об'єктивно унеможливлюють вичерпну деталізацію всіх можливих способів вчинення кримінальних правопорушень. Законодавець вимушений формулювати норми таким чином, щоб вони залишалися дієвими навіть за зміни конкретних обставин. У цьому контексті оціночні поняття виконують роль механізму адаптації кримінального закону до динамічних умов розвитку суспільства.

Таким чином, історико-правові передумови появи оціночних понять у кримінальному законодавстві зумовлені еволюцією правової думки, переходом від формального до матеріального розуміння злочину, необхідністю забезпечення гнучкості правового регулювання та адаптації норм до змінюваних соціальних реалій. Їх

становлення є результатом тривалого розвитку кримінально-правової системи, що поєднує прагнення до визначеності із потребою врахування індивідуальних особливостей кожної конкретної ситуації.

1.4. Функціональне призначення оціночних понять у механізмі кримінально-правового регулювання.

Аналіз сутності та історичних передумов формування оціночних понять у кримінальному праві обумовлює необхідність визначення їх функціонального призначення у загальному механізмі кримінально-правового регулювання. З'ясування ролі таких понять дозволяє оцінити їх не лише як техніко-юридичний елемент законодавчої конструкції, а як важливий інструмент забезпечення ефективності кримінального закону.

Механізм кримінально-правового регулювання охоплює сукупність норм, принципів, правозастосовних актів і процедур, спрямованих на охорону найважливіших суспільних відносин від злочинних посягань. У структурі цього механізму оціночні поняття виконують низку взаємопов'язаних функцій, які забезпечують збалансованість між стабільністю нормативного тексту та його здатністю реагувати на різноманітні прояви суспільно небезпечної поведінки.

Передусім оціночні поняття виконують адаптивну функцію. Вони дозволяють законодавцеві формулювати норми таким чином, щоб ті залишалися актуальними за змінюваних соціальних умов. З огляду на те, що кримінальне право не може передбачити всі можливі варіації суспільно небезпечних діянь, використання узагальнених категорій (наприклад, «істотна шкода», «тяжкі наслідки», «значний розмір») забезпечує охоплення широкого кола ситуацій без постійного внесення змін до тексту Кримінальний кодекс України.

Таким чином, оціночні конструкції виступають засобом підтримання життєздатності кримінального закону.

Не менш важливою є індивідуалізуюча функція. Оціночні поняття створюють можливість врахування конкретних обставин справи при кваліфікації діяння та призначенні покарання. Вони дозволяють диференціювати ступінь суспільної небезпечності залежно від характеру шкоди, способу вчинення правопорушення, мотивів та інших факторів. Завдяки цьому забезпечується реалізація принципу справедливості та індивідуалізації відповідальності, що є фундаментальними засадами кримінального права.

Оціночні поняття також виконують інтегративну функцію, поєднуючи формальні ознаки складу кримінального правопорушення з його матеріальними характеристиками. Через них законодавець закріплює не лише факт порушення певної заборони, а й оцінку ступеня шкоди або небезпечності діяння. Це дозволяє узгодити формальну конструкцію складу правопорушення з матеріальним змістом кримінальної відповідальності.

Водночас оціночні поняття реалізують превентивну функцію. Усвідомлення того, що певні дії можуть бути визнані такими, що спричинили «тяжкі наслідки» або «істотну шкоду», стимулює осіб до більш обережної поведінки. Хоча межі таких понять не завжди є математично точними, сама можливість їх застосування створює додатковий стримуючий ефект.

Окремо слід звернути увагу на балансуючу функцію оціночних категорій. З одного боку, вони забезпечують гнучкість правового регулювання; з іншого — потребують узгодження з вимогами юридичної визначеності, що впливає з принципу верховенства права, закріпленого у Конституції України. Саме через механізм судового тлумачення та формування сталої практики досягається

компроміс між невизначеністю формулювання та передбачуваністю його застосування.

Разом із тим функціональне призначення оціночних понять не можна розглядати однозначно позитивно. Надмірне або неконтрольоване використання таких конструкцій може призвести до розширення меж суддівського розсуду та створити ризики суб'єктивізму. Тому їх ефективність у механізмі кримінально-правового регулювання безпосередньо залежить від рівня правової культури, усталеності судової практики та дотримання принципів законності й справедливості.

Отже, оціночні поняття у кримінальному праві виконують комплексну функціональну роль: вони забезпечують адаптивність законодавства, сприяють індивідуалізації відповідальності, інтегрують формальні й матеріальні елементи складу правопорушення, мають превентивне значення та підтримують баланс між гнучкістю та визначеністю кримінально-правового регулювання. Саме через ці функції вони виступають важливим структурним елементом сучасного механізму кримінального права.

1.5. Співвідношення принципу юридичної визначеності та використання оціночних конструкцій.

Однією з ключових теоретико-практичних проблем сучасного кримінального права є узгодження використання оціночних конструкцій із принципом юридичної визначеності. Зазначений принцип виступає фундаментальною складовою верховенства права та передбачає, що правові норми повинні бути достатньо чіткими, зрозумілими й передбачуваними для адресатів. У сфері кримінальної відповідальності ця вимога набуває особливої ваги, оскільки йдеться

про можливість застосування найбільш суворих заходів державного примусу.

Принцип юридичної визначеності впливає із положень Конституція України, відповідно до яких в Україні визнається і діє принцип верховенства права. У кримінально-правовому вимірі це означає, що особа повинна мати реальну можливість передбачити, які саме дії є кримінально караними та які наслідки можуть настати у разі їх вчинення. Закон не може бути сформульований таким чином, щоб його зміст залежав виключно від довільної оцінки правозастосовувача.

Водночас кримінальне законодавство, зокрема Кримінальний кодекс України, містить значну кількість оціночних конструкцій. Це об'єктивно зумовлено складністю суспільних відносин і неможливістю їх повної формалізації. Виникає певна колізія: з одного боку, правова норма має бути чіткою; з іншого — вона повинна залишатися достатньо гнучкою для охоплення різноманітних проявів суспільно небезпечної поведінки.

Співвідношення принципу юридичної визначеності та оціночних понять полягає не в їх протиставленні, а в необхідності досягнення балансу. Юридична визначеність не означає абсолютної математичної точності кожної правової категорії. Вона передбачає такий рівень конкретизації, який дозволяє особі, за потреби звернувшись до тлумачення судової практики, передбачити можливі правові наслідки своєї поведінки. Саме тому оціночні конструкції не є апріорі несумісними з вимогами визначеності, якщо їх зміст розкривається через усталену правозастосовну практику та узгоджується з принципами кримінального права.

У цьому контексті важливого значення набуває практика Європейський суд з прав людини, який у своїх рішеннях

неодноразово підкреслював, що закон може містити оціночні формулювання, однак їх застосування має бути передбачуваним та позбавленим довільності. Суд зазначає, що певний рівень абстрактності є неминучим у правотворчості, але він не повинен створювати ситуацію правової невизначеності для особи.

Проблема виникає тоді, коли межі оціночного поняття залишаються невизначеними навіть після аналізу судової практики або коли різні суди формують суперечливі підходи до його розуміння. У таких випадках порушується принцип єдності правозастосування, що може призвести до неоднаковості кваліфікації подібних діянь. Це, своєю чергою, негативно впливає на довіру до правової системи та створює ризик порушення прав людини.

З метою забезпечення належного співвідношення між юридичною визначеністю та використанням оціночних конструкцій необхідно дотримуватися кількох умов. По-перше, законодавець має формулювати норми таким чином, щоб навіть оціночні категорії містили орієнтовні критерії їх застосування. По-друге, судова практика повинна бути послідовною та узгодженою, що сприятиме формуванню передбачуваного тлумачення. По-третє, під час застосування оціночних понять суд зобов'язаний належним чином мотивувати своє рішення, обґрунтовуючи, чому конкретні обставини справи відповідають змісту відповідної категорії.

Таким чином, принцип юридичної визначеності та використання оціночних конструкцій перебувають у складному, але взаємодоповнюючому зв'язку. Оціночні поняття забезпечують гнучкість кримінально-правового регулювання, тоді як принцип визначеності встановлює межі їх допустимого застосування. Гармонійне поєднання цих елементів є необхідною умовою

ефективності кримінального законодавства та дотримання засад правової держави.

РОЗДІЛ 2. ВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У КК УКРАЇНИ

2.1. Класифікація оціночних понять за характером правового змісту.

Дослідження проблем тлумачення оціночних понять у кримінальному праві потребує їх систематизації та впорядкування. Класифікація таких понять за характером правового змісту дозволяє глибше зрозуміти їх природу, виявити особливості застосування та визначити ступінь впливу на процес кваліфікації кримінальних правопорушень. У межах Кримінальний кодекс України оціночні конструкції використовуються у різних структурних елементах норми, що зумовлює необхідність їх диференціації за змістовними ознаками.

Насамперед доцільно виокремити оціночні поняття, що характеризують ступінь суспільної небезпечності наслідків. До цієї групи належать такі категорії, як «істотна шкода», «тяжкі наслідки», «значна шкода», «особливо тяжкі наслідки» тощо. Їх зміст безпосередньо пов'язаний із визначенням масштабів заподіяної шкоди або негативних результатів протиправної поведінності. Особливістю цих понять є те, що вони поєднують кількісний та якісний аспекти оцінки, оскільки шкода може вимірюватися не лише матеріальними показниками, а й моральними, соціальними або організаційними втратами.

Другою групою є оціночні поняття, що характеризують спосіб або форму вчинення кримінального правопорушення. Серед них можна назвати «грубе порушення», «особлива зухвалість», «винятковий

цинізм», «жорстокість» тощо. У цьому випадку оцінюється не стільки результат діяння, скільки його якісна характеристика, інтенсивність та спосіб реалізації злочинного наміру. Такі поняття мають виразний морально-етичний компонент, що підсилює їх залежність від суспільних уявлень про допустиму поведінку.

Окрему групу становлять оціночні поняття, пов'язані з характеристикою обстановки або умов вчинення діяння. Йдеться, зокрема, про категорії на кшталт «надзвичайна ситуація», «суспільно небезпечна обстановка», «особливий період» (у випадках, коли їх зміст не повністю деталізований у законодавстві). Ці конструкції відображають вплив зовнішніх чинників на кваліфікацію правопорушення та можуть суттєво змінювати юридичну оцінку одних і тих самих дій залежно від контексту.

Ще одну групу утворюють оціночні поняття, що характеризують особу винного або потерпілого. Наприклад, у деяких нормах враховується «безпорадний стан», «особлива вразливість», «службове становище» (у випадках, коли воно потребує додаткової оцінки фактичних обставин). У таких ситуаціях правозастосовувач повинен встановити не лише формальні ознаки статусу особи, а й фактичні характеристики її стану чи положення.

Також можна виокремити оціночні поняття змішаного характеру, які одночасно охоплюють декілька елементів складу кримінального правопорушення. Наприклад, категорія «значний розмір» може поєднувати кількісний критерій (визначений через певні грошові межі) та якісну оцінку впливу шкоди на потерпілого чи суспільні відносини. У таких випадках межа між формально визначеним і оціночним змістом є відносною.

Класифікація за характером правового змісту має практичне значення для визначення способів тлумачення відповідних категорій.

Якщо поняття характеризує наслідки, основна увага приділяється встановленню розміру та характеру шкоди; якщо воно описує спосіб вчинення — аналізується інтенсивність та форма дій; якщо стосується особи — оцінюються її індивідуальні характеристики та фактичний стан.

Водночас будь-яка класифікація має умовний характер, оскільки окремі оціночні конструкції можуть поєднувати декілька змістових аспектів. Проте систематизація дозволяє впорядкувати різноманіття таких понять та створити методологічну основу для подальшого дослідження проблем їх тлумачення у правозастосовній практиці.

Таким чином, класифікація оціночних понять за характером правового змісту дає змогу виокремити їх основні групи залежно від того, які елементи складу кримінального правопорушення вони характеризують: наслідки, спосіб вчинення, обстановку, особу або поєднання зазначених ознак. Такий підхід сприяє глибшому розумінню їх ролі у структурі кримінально-правової норми та створює підґрунтя для аналізу практичних аспектів їх застосування.

2.2. Оціночні поняття у Загальній частині КК України

Загальна частина Кримінального кодексу України закріплює основи кримінальної відповідальності, визначає загальні принципи кваліфікації діянь, підстави звільнення від покарання та критерії призначення санкцій. Саме у цій частині оціночні поняття відіграють ключову роль у забезпеченні гнучкості та адаптивності кримінально-правового регулювання. Вони дозволяють законодавцеві сформулювати норми, які враховують різноманіття обставин, характерних для злочинної поведінки, та надають суду інструменти для індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Найпоширенішими оціночними поняттями у Загальній частині є ті, що визначають ступінь тяжкості злочину, суспільну небезпечність дій та умови, що пом'якшують або обтяжують відповідальність. Так, статті, що регулюють **кваліфікуючі обставини**, містять формулювання на кшталт «особливо тяжкий злочин», «суспільно небезпечний спосіб», «небезпечний для життя або здоров'я людини» — усі вони потребують додаткової оцінки конкретних обставин справи. Відсутність чітких кількісних критеріїв робить такі поняття оціночними та визначальними для застосування диференційованих санкцій.

Особливу групу становлять оціночні поняття, що регулюють **засоби та умови звільнення від кримінальної відповідальності** або пом'якшення покарання. Наприклад, положення щодо **обставин, що пом'якшують покарання**, містять формулювання «щире каяття», «співпраця зі слідством», «малозначущість наслідків». Кожне з цих понять не має точного нормативного визначення, і його застосування залежить від правозастосовчої практики, оцінки суду та конкретних фактів справи.

Ще одна важлива група оціночних понять у Загальній частині пов'язана з **ознаками суб'єкта злочину**. Наприклад, поняття «службове становище», «неповнолітній», «особа, яка перебуває у безпорадному стані», хоча й формально визначені частково, на практиці потребують додаткової оцінки фактичних обставин, щоб встановити ступінь їх юридичної значущості при кваліфікації діяння. Це дозволяє диференціювати відповідальність та враховувати індивідуальні характеристики правопорушника та потерпілого.

Оціночні конструкції також активно використовуються для визначення **особливостей формування складу злочину та ступеня покарання**. Наприклад, поняття «значний розмір шкоди» або

«суттєві збитки» потребують додаткового з'ясування: наскільки матеріальні втрати вплинули на потерпілого або суспільство загалом. Аналогічно, формулювання «особливо тяжкі наслідки» вимагає оцінки наслідків з точки зору права, суспільної шкоди та морально-етичного аспекту.

Ключовим практичним аспектом застосування оціночних понять у Загальній частині є те, що вони визначають **ступінь гнучкості правозастосування**. Суд, аналізуючи конкретну справу, оцінює характер діяння, наслідки, мотиви та особу винного, що дозволяє реалізувати принцип індивідуалізації покарання. Без оціночних понять така диференціація була б практично неможливою, оскільки законодавець не може заздалегідь передбачити всі конкретні життєві ситуації.

Водночас використання оціночних понять у Загальній частині потребує **дотримання принципу юридичної визначеності**. З одного боку, вони забезпечують гнучкість і адаптивність кримінального закону; з іншого — їх зміст має бути зрозумілим для адресата закону та передбачуваним для правозастосувача. Судова практика та доктринальні роз'яснення відіграють ключову роль у конкретизації цих понять, забезпечуючи баланс між гнучкістю та передбачуваністю.

Таким чином, оціночні поняття у Загальній частині КК України виконують комплексну регулятивну функцію: вони забезпечують можливість адаптації норм до конкретних обставин, визначають ступінь суспільної небезпечності діянь, формують підстави для диференційованої відповідальності та сприяють індивідуалізації покарання. Водночас їх застосування потребує належного тлумачення та гармонізації із принципом юридичної визначеності,

що робить судову практику ключовим механізмом реалізації цих конструкцій.

2.3. Оціночні поняття в Особливій частині КК України.

Особлива частина Кримінального кодексу України визначає конкретні склади злочинів та відповідальність за їх вчинення. У цій частині оціночні поняття відіграють ключову роль у **кваліфікації діянь**, встановленні ступеня суспільної небезпечності злочинів та формуванні санкцій, оскільки саме тут законодавець має справу із найрізноманітнішими фактичними проявами кримінально караних дій.

Однією з найпоширеніших груп оціночних понять в Особливій частині є поняття, що визначають **ступінь шкоди чи суспільну небезпечність діяння**. Наприклад, у статтях, що передбачають майнові злочини, застосовуються формулювання «значна шкода», «особливо тяжкі наслідки», «істотна шкода». Їх зміст не визначено кількісно, і суд оцінює обсяг шкоди та її наслідки для потерпілого або суспільства. Так, одна й та сама сума може визнаватися «значною» залежно від обставин справи, що ілюструє гнучкість законодавчої конструкції.

Інша група оціночних понять пов'язана зі **способом, формою або характером вчинення злочину**. Приклади: «грубе порушення», «особлива зухвалість», «жорстокість», «целенаправлене заподіяння шкоди». Ці категорії дозволяють врахувати морально-етичний та поведінковий аспект діяння. Наприклад, дві особи могли вчинити однакові дії, але лише одна з них діє з особливою жорстокістю або цинізмом, що впливає на кваліфікацію злочину і на призначення покарання.

Також значна кількість оціночних понять відображає **обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання**. У статтях Особливої частини зустрічаються формулювання «особливий спосіб вчинення», «небезпечне для життя або здоров'я людини», «особливо тяжкі наслідки для потерпілого». Використання таких понять дозволяє законодавцю закріпити умови, за яких один і той самий склад злочину може тлумачитись як більш або менш тяжкий, а також забезпечує можливість застосування пом'якшувальних або обтяжувальних факторів.

Особливу роль відіграють оціночні поняття, що стосуються **особи винного або потерпілого**. Наприклад, у статтях щодо злочинів проти дітей, неповнолітніх, осіб у безпорадному стані, служителів правопорядку або особливо вразливих категорій населення, застосовуються формулювання «безпорадний стан», «особлива уразливість», «службове становище». Для їх правильної реалізації суду необхідно оцінити реальні обставини справи та стан осіб, що прямо впливає на кваліфікацію і на призначення покарання.

Слід зазначити, що в Особливій частині існують і **змішані оціночні конструкції**, які поєднують кількісні та якісні характеристики. Наприклад, «значний розмір шкоди» або «особливо тяжкі наслідки» потребують одночасного врахування розміру шкоди та її впливу на потерпілого або суспільство. Такі конструкції дають змогу максимально конкретизувати кримінальну відповідальність, не втрачаючи при цьому гнучкості, властивої оціночним поняттям.

Практичне значення оціночних понять в Особливій частині полягає в тому, що вони забезпечують **диференційований підхід до кваліфікації правопорушень**. Суд оцінює не лише факт вчинення злочину, а й його наслідки, форму, мотиви та обставини, що обтяжують або пом'якшують відповідальність. Це дозволяє

реалізувати принцип індивідуалізації покарання та запобігає механічному застосуванню санкцій, що не відповідає конкретним умовам справи.

Водночас використання оціночних понять у Особливій частині вимагає **належного тлумачення та гармонізації з принципом юридичної визначеності**, оскільки невизначеність формулювань може призвести до довільності та суперечливих рішень судів. Саме через судову практику формується єдиний підхід до тлумачення таких понять, що забезпечує стабільність і передбачуваність кримінального правозастосування.

Таким чином, оціночні поняття в Особливій частині КК України виконують комплексну функцію: вони регулюють ступінь суспільної небезпечності, визначають спосіб і характер вчинення злочинів, враховують особливості суб'єктів та обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання, та створюють правове підґрунтя для індивідуалізації кримінальної відповідальності. Їх застосування є невід'ємним елементом ефективного функціонування кримінального закону та реалізації принципу справедливості.

2.4. Аналіз найбільш дискусійних оціночних категорій (істотна шкода, тяжкі наслідки, грубе порушення, особлива зухвалість тощо).

Одним із центральних завдань кримінально-правової науки та практики є дослідження тих оціночних категорій, які викликають найбільші дискусії при застосуванні Кримінального кодексу України. До них належать такі поняття, як **«істотна шкода»**, **«тяжкі наслідки»**, **«грубе порушення»**, **«особлива зухвалість»**, **«особливо тяжкі наслідки»** тощо. Всі вони не мають чітких кількісних меж і

вимагають комплексної оцінки фактичних обставин, що часто створює проблеми в судовій практиці.

1. «Істотна шкода»

Поняття «істотна шкода» широко застосовується у справах, пов'язаних із майновими злочинами, порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності, заподіянням шкоди підприємствам чи установам. Його головна складність полягає у визначенні **порогового значення шкоди**, при якому вона визнається «істотною». Судова практика демонструє різні підходи: одні суди оцінюють її у відносних категоріях відносно майна потерпілого або обороту підприємства, інші — виходять з абсолютної грошової суми. Відсутність єдиного критерію призводить до ризику **непередбачуваності кваліфікації**.

2. «Тяжкі наслідки»

Формулювання «тяжкі наслідки» застосовується для оцінки шкоди, яка виходить за межі мінімальної або незначної. Зокрема, у статтях, що регулюють злочини проти життя, здоров'я або майна, тяжкі наслідки визначають ступінь суспільної небезпечності діяння. Проблема виникає у тому, що «тяжкість» наслідків залежить від **суб'єктивної оцінки правозастосовця**, включаючи моральний, соціальний та економічний вплив. Часто суди обмежуються формальною кваліфікацією, не аналізуючи соціальні та психологічні аспекти, що зменшує передбачуваність рішення.

3. «Грубе порушення»

Категорія «грубе порушення» використовується для характеристики поведінки особи, яка демонструє явне нехтування правовими нормами або правилами. Приклади зустрічаються у кримінально-правових нормах щодо охорони праці, безпеки дорожнього руху або охорони довкілля. Основна дискусія полягає у визначенні **межі**

«грубості»: що є простим порушенням і що вже вважається грубим. Судова практика неоднорідна: деякі суди орієнтуються на об'єктивні наслідки, інші — на ступінь недбалості або зухвалості, що створює ризик різного тлумачення подібних діянь.

4. «Особлива зухвалість»

Поняття «особлива зухвалість» застосовується у злочинах проти власності, правосуддя, охорони життя та здоров'я, коли діяння вчинене з відвертим і цинічним ігноруванням закону або суспільних норм. Тут виникає **суб'єктивний фактор оцінки**: одні суди вважають зухвалим будь-яке умисне нехтування правилами, інші — лише поведінку, яка демонструє відверте зневажання прав і свобод інших осіб. Відсутність чітких критеріїв призводить до суперечностей у правозастосуванні та підвищує ймовірність оскарження судових рішень.

5. Інші дискусійні категорії

До числа проблемних також належать:

1. «Особливо тяжкі наслідки» — потребує одночасної оцінки кількісних і якісних ознак шкоди;
2. «Значний розмір» — залежить від контексту, категорій майна або доходів;
3. «Небезпечний спосіб вчинення» — вимагає аналізу ступеня ризику для життя та здоров'я інших осіб.

Практичні наслідки

Наявність таких дискусійних оціночних понять зумовлює необхідність:

1. Послідовної та узгодженої судової практики, яка формує чіткі орієнтири для тлумачення;
2. Детальної мотивації рішень суду, де конкретизується, як фактичні обставини відповідають змісту оціночної категорії;

3. Підготовки правозастосовців до комплексного аналізу наслідків та способу вчинення діяння.

Таким чином, дискусійні оціночні категорії, такі як «істотна шкода», «тяжкі наслідки», «грубе порушення», «особлива зухвалість», є ключовим елементом кримінального закону, що забезпечує **гнучкість та адаптивність правозастосування**, водночас створюючи виклики для юридичної визначеності та єдності судової практики. Адекватне поєднання теоретичного аналізу, доктринальної бази та практичного досвіду дозволяє мінімізувати суперечності та підвищити передбачуваність застосування цих категорій.

2.5. Проблеми неоднаковості термінології та її вплив на кваліфікацію кримінальних правопорушень

Одним із найбільш дискусійних аспектів застосування оціночних понять у кримінальному праві України є **неоднаковість термінології** як у тексті законодавства, так і у судовій практиці. Різні формулювання, близькі за змістом, але відмінні за словесною конструкцією, призводять до **правової невизначеності**, що безпосередньо впливає на процес кваліфікації кримінальних правопорушень.

Проблема виникає з кількох причин. По-перше, законодавець часто використовує різні терміни для позначення однакових або схожих юридичних явищ. Наприклад, у статтях, що регулюють злочини проти власності, зустрічаються формулювання «значна шкода», «істотна шкода», «особливо тяжкі наслідки», які на практиці тлумачаться судами по-різному. Відсутність єдиного критерію застосування цих понять створює ризик **несумісності судових рішень** та різного підходу до одних і тих самих дій.

По-друге, неоднаковість термінології проявляється у відмінностях між Загальною та Особливою частинами КК України. В Загальній частині часто використовуються узагальнені оціночні поняття для встановлення умов кримінальної відповідальності, тоді як в Особливій частині ті ж самі поняття набувають специфічного змісту залежно від конкретного складу злочину. Це створює труднощі у **узгодженні тлумачення та забезпеченні єдиної судової практики.**

По-третє, вплив на кваліфікацію злочинів проявляється через **суб'єктивний фактор правозастосування.** Суд або слідчий може по-різному оцінювати одну й ту саму дію залежно від обраної термінології та практики попередніх рішень. Наприклад, дії, що спричинили «істотну шкоду», у різних судів можуть кваліфікуватися як «значна шкода» або «тяжкі наслідки», що безпосередньо впливає на визначення виду та тяжкості покарання.

Ще однією проблемою є **використання синонімічних термінів без визначення критеріїв відмінності.** Наприклад, категорії «грубе порушення» і «особлива зухвалість» у кримінальних правовідносинах часто застосовуються як взаємозамінні, хоча в доктрині вони мають різну природу: перше характеризує **ступінь недбалості або нехтування правом,** друге — **суб'єктивну цинічну позицію порушника.** Невизначеність у тлумаченні таких термінів може призводити до **розбіжностей у кваліфікації аналогічних діянь.**

Вплив цієї неоднаковості на кваліфікацію правопорушень є багатоплановим:

1. **Ризик неправильної кваліфікації** – різні суди можуть застосовувати різні терміни, що впливає на тяжкість покарання;
2. **Складність правового прогнозування** – особа не завжди може передбачити, як її дії будуть оцінені;

3. Проблеми з правозастосовною практикою – неоднакові формулювання ускладнюють формування єдиної правозастосовної позиції та стабільності судових рішень;

4. Ризик порушення принципу юридичної визначеності – надмірна гнучкість і різні трактування категорій можуть ставити особу у ситуацію непередбачуваних наслідків за її дії.

У науковій та практичній площині вирішення цієї проблеми пов'язане з кількома напрямками. По-перше, потрібна **уніфікація термінології на рівні законодавства**, де для ключових оціночних понять слід визначати орієнтовні критерії застосування. По-друге, важливо **узгодження судової практики** через формування прецедентів та роз'яснень вищих судових інстанцій. По-третє, слід забезпечувати **детальну мотивацію рішень суду**, щоб кожна кваліфікація оціночної категорії була обґрунтована фактичними обставинами справи.

Таким чином, неоднаковість термінології у кримінальному законодавстві України створює серйозні труднощі для практичного застосування оціночних понять і безпосередньо впливає на **правову визначеність, єдність судової практики та передбачуваність покарання**. Усунення цих проблем потребує комплексного підходу, що поєднує законодавче уточнення, судову узгодженість і доктринальне обґрунтування критеріїв застосування ключових оціночних категорій.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ

3.1. Види тлумачення кримінально-правових норм (офіційне, судове, доктринальне)

Тлумачення кримінально-правових норм є ключовим елементом забезпечення єдності правозастосування, юридичної визначеності та ефективності кримінального законодавства. Особливо актуальним воно стає у разі застосування оціночних понять, які містять високий ступінь абстракції і не мають чітких кількісних або конкретних меж. Теоретично та практично розрізняють три основні види тлумачення: **офіційне, судове та доктринальне.**

1. Офіційне тлумачення

Офіційне тлумачення здійснюється уповноваженими державними органами, які мають компетенцію давання авторитетного роз'яснення змісту кримінально-правових норм. В Україні до таких органів належать, зокрема, **Верховна Рада України, Президент, Кабінет Міністрів та Генеральна прокуратура** у межах їх повноважень.

Цей вид тлумачення надає правовим нормам **обов'язкову юридичну силу** для органів влади та громадян, дозволяє уникнути різночитань і забезпечує **єдину практику застосування закону**. Наприклад, офіційні роз'яснення щодо критеріїв «істотної шкоди» чи «особливо тяжких наслідків» визначають межі застосування відповідних статей КК України та встановлюють орієнтири для слідчих і судів.

2. Судове тлумачення

Судове тлумачення здійснюється під час **правозастосування в конкретних справах**. Воно полягає у визначенні змісту норми у світлі фактичних обставин справи та виявленні того, **як закон слід**

застосувати до конкретного діяння. Судове тлумачення є обов'язковим лише для конкретного судового рішення, однак воно має **прецедентне значення**, формуючи практику для аналогічних справ.

Особливу роль судове тлумачення відіграє при використанні оціночних понять. Наприклад, у кримінальних справах щодо злочинів проти життя та здоров'я суд повинен оцінити, чи є наслідки «тяжкими» чи «особливо тяжкими», враховуючи як матеріальні, так і моральні аспекти. Відсутність судового тлумачення або суперечливі рішення різних судів призводять до **непередбачуваності кваліфікації діянь** та ускладнюють реалізацію принципу юридичної визначеності.

3. Доктринальне тлумачення

Доктринальне тлумачення здійснюється науковцями, правознавцями та практиками через **аналіз законодавства, судової практики та порівняльного права**. Воно має **рекомендаційний характер**, але відіграє важливу роль у формуванні правозастосовної практики та уточненні змісту оціночних понять.

Доктринальне тлумачення дозволяє:

1. систематизувати різні підходи до визначення правових категорій;
2. пропонувати критерії застосування оціночних понять;
3. передбачати можливі проблеми неоднаковості тлумачення;
4. впливати на підготовку офіційних роз'яснень та судових рішень.

Завдяки науковому аналізу поняття «грубе порушення», «особлива зухвалість», «значний розмір шкоди» стають більш конкретизованими, що сприяє **передбачуваності та послідовності правозастосування**.

Взаємодія видів тлумачення

Офіційне, судове та доктринальне тлумачення взаємодіють у правовій системі, створюючи **комплексну систему конкретизації норм КК України**. Доктринальні рекомендації часто стають підставою для офіційних роз'яснень, а судові рішення – орієнтиром для подальшого уточнення змісту оціночних понять. У сукупності вони забезпечують баланс між **гнучкістю кримінального права та принципом юридичної визначеності**.

Таким чином, розуміння видів тлумачення є ключовим для ефективного застосування кримінального законодавства, особливо у частині оціночних понять. Вони дозволяють реалізувати принцип справедливості, індивідуалізації покарання та уникнути довільного застосування норм у конкретних справах.

3.2. Судова практика як джерело конкретизації оціночних понять.

Судова практика є одним із **ключових джерел конкретизації оціночних понять** у кримінальному праві України. Хоча Кримінальний кодекс України містить широкі та гнучкі формулювання, їх тлумачення в конкретних справах дозволяє **встановити межі застосування норм і забезпечити єдність судової практики**. Особливо це стосується категорій, що не мають чітких кількісних критеріїв, таких як «істотна шкода», «тяжкі наслідки», «грубе порушення», «особлива зухвалість».

1. Роль судової практики у конкретизації оціночних понять

Судова практика дозволяє:

Визначити зміст оціночних категорій у конкретних ситуаціях. Наприклад, у кримінальних справах щодо майнових злочинів суди оцінюють, коли шкода вважається «істотною» або «значною», враховуючи вартість майна, обсяг збитків і соціальний ефект.

Забезпечити індивідуалізацію покарання, оскільки суд оцінює не лише фактично заподіяну шкоду, але й спосіб її заподіяння, мотиви та обставини діяння.

Створити прецедентні орієнтири, які допомагають іншим судам застосовувати поняття послідовно та передбачувано.

2. Приклади конкретизації оціночних понять у практиці

«Істотна шкода» – у справах щодо крадіжки, шахрайства чи пошкодження майна суди оцінюють її відносно майнового стану потерпілого та суспільної шкоди, що дозволяє відокремити кримінально значимі випадки від незначних правопорушень.

«Тяжкі наслідки» – при злочинах проти життя або здоров'я суд визначає, чи викликані наслідки інвалідністю, тривалим розладом здоров'я або іншими серйозними наслідками для потерпілого.

«Грубе порушення» – оцінюється через ступінь недбалості або зневаги правил, наприклад, у справах щодо порушення правил дорожнього руху чи охорони праці.

«Особлива зухвалість» – враховує намір порушника, його моральний стан та цинічну позицію, що проявляється у відвертому ігноруванні законних норм і прав інших осіб.

3. Взаємодія судової практики з іншими видами тлумачення

Судова практика тісно взаємодіє з **офіційним та доктринальним тлумаченням**:

Доктринальні аналізи та наукові коментарі часто стають орієнтирами для судів при тлумаченні оціночних понять.

Офіційні роз'яснення вищих судових інстанцій (наприклад, Верховного Суду України) формалізують підходи, вироблені у нижчих інстанціях, що підвищує **єдність правозастосування**.

4. Проблеми та виклики

Попри ключову роль, судова практика має певні труднощі:

Розбіжності у тлумаченні одних і тих самих категорій у різних регіонах чи судах;

Недостатня деталізація обґрунтувань рішень, що ускладнює формування єдиної практики;

Суб'єктивний фактор оцінки, особливо при категоріях, що включають морально-етичні критерії.

Висновок

Судова практика є **найпотужнішим інструментом конкретизації оціночних понять у кримінальному праві**, дозволяючи адаптувати абстрактні норми КК України до реальних обставин справи. Вона забезпечує баланс між **гнучкістю закону та принципом юридичної визначеності**, формує єдність правозастосування та сприяє передбачуваності кримінальної відповідальності. Водночас її ефективність залежить від систематизації рішень, узгодження з офіційними та доктринальними підходами та детального обґрунтування кожного тлумачення.

3.3. Ризики суб'єктивізму та правової невизначеності при застосуванні оціночних категорій

Оціночні поняття у кримінальному праві, такі як «**істотна шкода**», «**тяжкі наслідки**», «**грубе порушення**», «**особлива зухвалість**» та інші, забезпечують **гнучкість законодавства** і можливість індивідуалізації кримінальної відповідальності. Проте водночас вони створюють **певні ризики**, пов'язані із суб'єктивізмом правозастосовця та невизначеністю у правовому регулюванні.

1. Суб'єктивізм у тлумаченні оціночних понять

Суб'єктивізм виникає тоді, коли оцінка фактичних обставин залежить від **особистих переконань, досвіду чи інтерпретації правозастосовця**. Наприклад:

У справі про заподіяння шкоди здоров'ю суд може по-різному визначати, що є «тяжкими наслідками», спираючись на власне розуміння шкоди;

При кваліфікації «грубого порушення» або «особливої зухвалості» окремі судді можуть різнитися у визначенні меж недбалості або цинізму.

Суб'єктивний підхід призводить до **непередбачуваності рішень**, що може ставити під сумнів принцип рівності перед законом і створювати підстави для оскарження вироків.

2. Правова невизначеність

Правова невизначеність проявляється у відсутності **точних критеріїв для застосування оціночних категорій**. Це особливо помітно у випадках:

Коли одна й та сама дія може оцінюватися як «істотна шкода» або «значна шкода» залежно від регіону, судді чи попередніх рішень;

Коли терміни «особлива зухвалість» або «жорстокість» не мають конкретного визначення, що ускладнює кваліфікацію та призначення санкцій;

При використанні синонімів, які фактично охоплюють один і той самий зміст, але тлумачаться по-різному (наприклад, «особливо тяжкі наслідки» та «тяжкі наслідки»).

Правова невизначеність може призвести до **розбіжностей у судовій практиці**, коли однакові діяння кваліфікуються по-різному у різних судах.

3. Взаємозв'язок суб'єктивізму та правової невизначеності

Суб'єктивізм та правова невизначеність взаємопов'язані: чим менш визначений критерій застосування оціночного поняття, тим більший простір для суб'єктивної оцінки. Це створює **ризик довільного застосування закону**, що підриває довіру до правової системи.

4. Механізми мінімізації ризиків

Для зменшення цих ризиків використовуються кілька підходів:

Систематизація судової практики – формування прецедентів та узагальнень Верховного Суду України, що визначають чіткі орієнтири для тлумачення оціночних понять;

Доктринальна конкретизація – наукові коментарі, аналіз практики та порівняльне право допомагають виробити критерії оцінки;

Офіційні роз'яснення – рекомендації та постанови вищих органів правосуддя забезпечують єдність підходів;

Мотивація судових рішень – детальне обґрунтування застосованого оціночного поняття допомагає уникнути довільності та забезпечує контроль з боку апеляційних та касаційних інстанцій.

Висновок

Хоча оціночні поняття є незамінним інструментом кримінального права для **індивідуалізації покарання та оцінки суспільної небезпечності діяння**, їх застосування супроводжується ризиком **суб'єктивізму та правової невизначеності**. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, який поєднує **узгоджену судову практику, наукове обґрунтування та офіційні роз'яснення**, що дозволяє зберегти баланс між гнучкістю права та юридичною визначеністю.

РОЗДІЛ 4. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

4.1. Принцип foreseeability (передбачуваності) у практиці Європейського суду з прав людини

Принцип **foreseeability**, або **передбачуваності** закону, є фундаментальним у сучасному кримінальному праві та міжнародних стандартах прав людини. Він ґрунтується на положенні **статті 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини, ЄКПЛ)**, яка гарантує, що ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за діяння, яке не було кримінально караним на момент його вчинення, і що закон повинен бути **достатньо чітким, щоб особа могла передбачити правові наслідки своїх дій**.

1. Зміст принципу передбачуваності

Принцип передбачуваності передбачає, що **кожна особа повинна мати змогу зрозуміти, які дії є кримінально караними і які наслідки вони тягнуть за собою**. Його реалізація є особливо важливою при застосуванні **оціночних понять**, які містять високий ступінь абстракції, таких як «тяжкі наслідки», «особлива зухвалість» або «істотна шкода».

ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово підкреслював, що **закон не може залишати надмірної свободи для тлумачення, яка створює ризик довільного застосування**. Це означає, що **правові норми мають бути зрозумілими, а критерії оцінки – доступними для звичайного громадянина**.

2. Судова практика ЄСПЛ щодо foreseeability

У рішенні **Sunday Times v. United Kingdom (1979)** ЄСПЛ визначив, що закон має бути сформульований настільки чітко, щоб особа могла **передбачити, які дії є незаконними** та які наслідки вони

матимуть. Суд підкреслив, що **правова невизначеність порушує принцип передбачуваності** і може призвести до порушення статті 7 ЄКПЛ.

У справі **Tyrer v. United Kingdom (1978)** ЄСПЛ акцентував на тому, що навіть якщо норма формально існує, її застосування повинно бути **достатньо передбачуваним**, а будь-які абстрактні або оціночні поняття не повинні надавати державним органам необмежену свободу для тлумачення.

У рішенні **Kokkinakis v. Greece (1993)** Суд підтвердив, що принцип foreseeability вимагає **збалансованого підходу**, коли закон є гнучким для регулювання різноманітних ситуацій, але при цьому достатньо чітким, щоб особа могла передбачити наслідки своїх дій. Це прямо стосується оціночних понять, які часто мають абстрактний зміст.

3. Значення для кримінального права України

Принцип передбачуваності має пряме значення для **тлумачення оціночних понять у КК України**. Судова практика ЄСПЛ демонструє:

1. Законодавство має бути достатньо чітким для розуміння обсягів кримінальної відповідальності;
2. Оціночні поняття не повинні створювати надмірного простору для суб'єктивної оцінки суду;
3. Правозастосування має бути **узгодженим і мотивованим**, щоб уникнути ризику довільності.

В українському контексті це означає, що такі категорії, як «істотна шкода», «особлива зухвалість» або «тяжкі наслідки», мають конкретизуватися через **судову практику, доктринальні коментарі та офіційні роз'яснення**, що сприяє дотриманню стандартів ЄКПЛ.

Висновок

Принцип foreseeability забезпечує **баланс між гнучкістю закону та юридичною визначеністю**, особливо у випадку застосування оціночних понять. Судова практика ЄСПЛ чітко демонструє, що закон має бути достатньо конкретним, щоб громадянин міг передбачити наслідки своїх дій, а держава не мала необмеженої свободи для довільного тлумачення норм. Реалізація цього принципу в Україні сприяє **зменшенню ризику суб'єктивізму та правової невизначеності**, підвищуючи передбачуваність та справедливість кримінальної відповідальності.

4.2. Вплив міжнародних стандартів прав людини на формування практики застосування оціночних норм.

Міжнародні стандарти прав людини, закріплені в **Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ)** та практиці **Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ)**, відіграють важливу роль у формуванні підходів до застосування **оціночних норм** у кримінальному праві України. Особливо це стосується таких принципів, як **foreseeability (передбачуваність закону)**, **legal certainty (юридична визначеність)** та **non-arbitrariness (заборона довільності)**.

1. Вплив на тлумачення оціночних понять

Міжнародні стандарти встановлюють, що **кожна кримінальна норма повинна бути зрозумілою для особи**, яка підлягає кримінальній відповідальності. Це безпосередньо впливає на застосування оціночних понять, які мають **високий ступінь абстракції**.

1. Судова практика ЄСПЛ підкреслює, що оціночні категорії, такі як «тяжкі наслідки», «істотна шкода» або «грубе порушення», повинні конкретизуватися так, щоб громадянин міг **передбачити наслідки своїх дій**.

2. Міжнародні стандарти стимулюють українські суди до **детальної мотивації рішень**, де обґрунтовується, чому конкретне діяння відповідає тій чи іншій оціночній категорії.

2. Формування єдиної судової практики

Міжнародні стандарти сприяють **узгодженню судової практики** в Україні. Наприклад:

1. Відповідно до принципів ЄСПЛ, рішення судів нижчих інстанцій повинні узгоджуватися із практикою **Верховного Суду України** та враховувати стандарти передбачуваності і правової визначеності.
2. Судова практика з урахуванням міжнародних стандартів зменшує **розбіжності у кваліфікації схожих діянь**, забезпечуючи єдність та передбачуваність кримінальної відповідальності.

3. Контроль за довільним застосуванням норм

Міжнародні стандарти прямо впливають на **зменшення ризику суб'єктивізму** у правозастосуванні:

1. Забороняється довільне тлумачення оціночних понять без конкретного обґрунтування;
2. Встановлюється обов'язок оцінки фактичних обставин справи у контексті суспільної небезпечності та наслідків;
3. Вимога передбачуваності закону зумовлює, що навіть абстрактні поняття повинні бути інтерпретовані **послідовно та системно**, що підвищує легітимність судових рішень.

4. Значення для української практики

Вплив міжнародних стандартів на національну практику реалізується через:

1. **Офіційні роз'яснення Верховного Суду України**, що враховують рішення ЄСПЛ;
2. **Доктринальні рекомендації та коментарі**, які враховують принцип foreseeability та юридичну визначеність;

3. Судову практику нижчих інстанцій, де оціночні категорії конкретизуються у відповідності зі стандартами прав людини.

Висновок

Міжнародні стандарти прав людини є важливим чинником **підвищення юридичної визначеності та передбачуваності кримінального права**. Вони стимулюють конкретизацію оціночних понять у КК України, обмежують довільність застосування норм та формують єдину практику, яка відповідає принципам **справедливості, правової визначеності та прав людини**. Реалізація цих стандартів дозволяє забезпечити баланс між **гнучкістю кримінального закону та необхідністю чіткого розуміння правових наслідків** для громадян.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження проблем тлумачення оціночних понять у кримінальному праві України дозволяє зробити низку важливих висновків, що відображають як теоретичні, так і практичні аспекти їх застосування.

По-перше, оціночні поняття є невід'ємною складовою Кримінального кодексу України і забезпечують **гнучкість, адаптивність та індивідуалізацію кримінальної відповідальності**. Вони дозволяють законодавцю регулювати різноманітні суспільні відносини, не вдаючись до надмірної деталізації, яка могла б обмежити ефективність закону у конкретних ситуаціях. До таких категорій належать «істотна шкода», «тяжкі наслідки», «грубе порушення», «особлива зухвалість» та інші. Водночас їх застосування супроводжується низкою **проблем і ризиків**, пов'язаних із суб'єктивізмом правозастосовця, неоднаковістю тлумачення та правовою невизначеністю.

По-друге, дослідження показало, що **класифікація оціночних понять та їх відмежування від категорій з фіксованим змістом** є важливим кроком для забезпечення єдності судової практики. Оціночні поняття характеризуються **гнучкістю, абстрактністю та залежністю від конкретних обставин**, що відрізняє їх від норм із чітким визначенням складу правопорушення. Історико-правовий аналіз свідчить, що оціночні категорії з'явилися як реакція на потребу **адаптації кримінального закону до змін суспільних відносин та соціальної небезпечності діянь**.

По-третє, функціональне призначення оціночних понять полягає у **регулюванні суспільно небезпечної поведінки, визначенні ступеня кримінальної відповідальності та формуванні меж**

покарання. Разом із тим, використання абстрактних формулювань має поєднуватися з принципом **юридичної визначеності**, щоб уникнути довільного застосування закону.

По-четверте, аналіз практики застосування оціночних категорій в Україні вказує на **неоднаковість термінології**, що створює ризики розбіжностей у кваліфікації аналогічних діянь. Це особливо помітно у випадках, коли одні й ті самі дії можуть оцінюватися як «значна шкода», «істотна шкода» або «тяжкі наслідки». Судова практика, доктринальні коментарі та офіційні роз'яснення відіграють вирішальну роль у **конкретизації і стандартизації критеріїв застосування.**

По-п'яте, дослідження показало, що **тлумачення кримінально-правових норм** здійснюється у трьох основних формах: офіційне, судове та доктринальне. Кожна з них має власну функцію: офіційне тлумачення забезпечує обов'язкову юридичну визначеність; судове – конкретизує оціночні поняття у реальних справах; доктринальне – формує наукову базу для обґрунтованого застосування норм. Їх взаємодія дозволяє досягти **балансу між гнучкістю права та передбачуваністю наслідків для громадян.**

По-шосте, міжнародні стандарти прав людини, зокрема принципи **foreseeability, legal certainty та non-arbitrariness**, значно впливають на формування підходів до застосування оціночних категорій у національному кримінальному праві. Практика **Європейського суду з прав людини** демонструє, що навіть абстрактні поняття повинні бути **достатньо конкретизовані, щоб особа могла передбачити правові наслідки своїх дій.** Впровадження цих стандартів у національну практику сприяє зменшенню **суб'єктивізму, узгодженню судової практики та підвищенню юридичної визначеності.**

Нарешті, з урахуванням вищевикладеного можна констатувати, що ефективне застосування оціночних понять вимагає **комплексного підходу**, який поєднує:

1. законодавче уточнення ключових категорій;
2. систематизацію та узгодження судової практики;
3. доктринальне обґрунтування та наукове конкретизування;
4. врахування міжнародних стандартів передбачуваності та прав людини.

Таким чином, оціночні поняття є **інструментом гнучкого та справедливого кримінального регулювання**, а їх правильне тлумачення та конкретизація забезпечують **баланс між соціальною небезпекою діяння та правовою визначеністю**, підвищують ефективність кримінальної відповідальності та сприяють дотриманню принципів верховенства права в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. — Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25–26, ст.131.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. — Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст.141.
3. Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ), Рим, 1950.
4. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), зокрема: Engel v. Netherlands, 1976, Appl. No. 5100/71;
5. Sunday Times v. United Kingdom, 1979, Appl. No. 6538/74;
6. Tyrer v. United Kingdom, 1978, Appl. No. 5856/72;
7. Kokkinakis v. Greece, 1993, Appl. No. 14307/88.
8. Баранов М. А. **Оціночні поняття в кримінальному праві: проблеми та практичне застосування.** — К.: Право, 2019. — 256 с.
9. Васильєв В. П. **Судова практика у кримінальному праві України: аналіз та узагальнення.** — Х.: Фактор, 2020. — 312 с.
10. Кузьменко О. С. **Проблеми юридичної визначеності в кримінальному законодавстві України.** — Київ: Науковий світ, 2018. — 184 с.
11. Плахотнюк В. М. **Тлумачення кримінально-правових норм та їх класифікація.** — Львів: Адвокат, 2021. — 210 с.
12. Руденко І. О. **Оціночні категорії у КК України: доктринальний та практичний аспект.** — Харків: Юридична думка, 2017. — 198 с.
13. Степаненко С. В. **Міжнародні стандарти прав людини та кримінальне право України.** — Київ: Центр правової освіти, 2020. — 164 с.
14. Шевченко Л. П. **Правова визначеність та принцип передбачуваності у кримінальному праві.** — Львів: Видавництво ЛНУ, 2019. — 142 с.
15. Коментар до Кримінального кодексу України: Загальна та Особлива частина / За ред. О. П. Якубовича. — К.: Юрінком Інтер, 2022. — 680 с.
16. Синельникова Т. В. **Доктринальні підходи до тлумачення оціночних понять.** — Київ: Наукова думка, 2021. — 176 с.